

Wanda Grelowska

Kluczowa rola nauki czytania i pisania w edukacji polonistycznej

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 1,
11-25

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wanda Grelowska

Kluczowa rola nauki czytania i pisania w edukacji polonistycznej

Wstęp

W obliczu reformy oświatowej powstaje wiele skrajnych opinii i stanowisk na temat rozpoczęcia edukacji szkolnej w szóstym roku życia dziecka. Niezależnie od poglądów i sporów niektóre sześciolatki już teraz uczęszczają do klasy I. Podstawa programowa określa treści nauczania, wymagania szczegółowe oraz warunki i sposób realizacji m.in. edukacji polonistycznej dla pierwszego etapu edukacyjnego. Zgodnie z tym rozporządzeniem treści nauczania dla klasy I szkoły podstawowej obejmują: „Wspomaganie rozwoju umysłowego w zakresie wypowiedania się. Dbalność o kulturę języka. Początkową naukę czytania i pisania. Kształtowanie umiejętności wypowiedania się w małych formach teatralnych”¹. Wszystkie wymienione treści nauczania w zakresie edukacji polonistycznej znacząco wpływają na kształcenie pierwszoklasisty, jednak priorytetową rolę przypisuje się zwykle nauce czytania i pisania. Waga tych umiejętności wyznacza szerokie spektrum działań: zaczynając od kodowania informacji, by w rezultacie samodzielnie czytać lektury wskazane przez nauczyciela.

Dokonując analizy treści przeznaczonych dla dziecka sześciolatniego w przedszkolu i w obecnej klasie I, należy odnieść się do różnic, które powinny mieć zasadniczy wpływ na przebieg procesu edukacyjnego, w tym nauki czytania i pisania. Trudno nie zauważyć istotnych zmian na

¹ Rozporządzenie MEN z dn. 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. 2009/4/17), załącznik nr 2.

Z teorii

plaszczyźnie gotowości szkolnej, jeśli do tej pory na progu szkoły nauczyciel stykał się z dzieckiem, które opanowało już umiejętność czytania, a nawet płynnie czytało teksty. Dość wysoki był również poziom przygotowania do nauki pisania, zważywszy na fakt, że bardzo często w ramach pracy indywidualnej dzieci z powodzeniem podejmowały próbę kreślenia elementów literopodobnych, a nawet liter. Z uwagi na wspomniane treści programowe, a co za tym idzie zwiększony stopień zaawansowania w pracy z tekstem, nie powinny dziwić różnice występujące u dzieci na początku roku szkolnego w niedalekiej przeszłości i obecnie.

W najbliższym czasie nauczyciel klasy I będzie stykał się z dziećmi tylko przygotowanymi do nauki czytania i pisania, co wprawdzie radykalnie zmienia postać rzeczy, lecz nie powinno zniechęcać zarówno dzieci, jak i ich rodziców.

Wydaje się, że zmiany programowe obejmujące naukę czytania i pisania są korzystne, ponieważ bezsensownie, na dwóch poziomach wprowadzano litery: najpierw w przedszkolu w postaci drukowanej, następnie w klasie I w ramach właściwego już cyklu ponawiano te operacje, rozszerzając je o litery pisane.

Tymczasem pojawiła się szansa zachowania jedności procesu czytania i pisania, gdyż są one naturalnie z sobą powiązane. Wieloletnie obserwacje i doświadczenia skłaniają do stwierdzenia, że dziecko jak najwcześniej chce czytać i pisać. To dorośli niepotrzebnie studzą ten zapał, który w późniejszych latach nauki nie ujawni się z taką intensywnością.

Zanim rozpoczniemy metodyczne i merytoryczne rozważania, warto przywołać istotne cechy rozwojowe sześciolatka.

O czynnościach poprzedzających naukę czytania i pisania pisał już J.H. Pestalozzi², zwracając uwagę na rozwijanie takich procesów poznawczych jak: postrzeganie zmysłowe, myślenie, mowa.

Tymczasem słuchając „burzy medialnej”, jaka przetacza się w ostatnich miesiącach przez Polskę, można odnieść wrażenie, że przykute do ławki dziecko będzie dręczone i „pozbawione dzieciństwa”. To nauczyciel i tylko on decyduje o doborze metod, form, środków dydaktycznych, jakimi się posługuje w pracy z dziećmi. Od niego zależy tempo pracy i zachowanie proporcji między okresem przedelementarзовym a właściwą nauką czytania i pisania. Przygotowanie pedagogiczne, doświadczenie, zapał zadecydują, czy będzie przestrzegano zasad nauczania, dostosowując je do możliwości dziecka sześciolatka.

Wydaje się, że w arsenale norm nauczania na plan pierwszy należy wysunąć zasadę stopniowania trudności, ponieważ „ta wymaga od nauczyciela uwzględnienia właściwości rozwojowych uczniów”³.

² Z. Kukulski, *Pestalozzi w Polsce na początku XX stulecia*, Lublin 1930.

³ W. Okoń, *Zarys dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1969, s. 179.

Właściwości rozwojowe dziecka rozpoczynającego naukę w szkole w szóstym i siódmym roku życia w kontekście nauki czytania

Dziecko rozpoczynające naukę w szkole zgodnie z zamierzeniami twórców reformy oświatowej znajduje się w tzw. późnej, czyli trzeciej fazie rozwoju psychicznego⁴. Początek tego okresu przypada w połowie szóstego i trwa do siódmego roku życia dziecka. Od zaznaczonego przedziału występują odstępstwa, nazywane indywidualnymi cechami rozwojowymi. Zaha-mowanie bądź przyspieszenie rozwoju może mieć swe źródło zarówno w odniesieniu do uwarunkowań genetycznych, swoistego tempa rozwoju, jak też środowiska rodzinnego, przedszkolnego, szkolnego, rówieśniczego.

Warto zauważyć, że ostatni etap trzeciej fazy rozwoju dziecka przedszkolnego łączy się w swej istocie z cechami młodszego wieku szkolnego, zachowując ciągłość i płynność. Mając na uwadze te właściwości, należy przestrzegać praw dziecka do indywidualnego traktowania na każdej płaszczyźnie rozwojowej. Przydatne zatem wydaje się dokonanie typologii cech dziecka rozpoczynającego naukę szkolną, by móc uwzględnić i wykorzystać optymalne warunki materialne, a nade wszystko uruchomić sprawne i skuteczne postępowanie metodyczne. Ciągłość wymienionych działań powinna znaleźć oparcie w rzetelnym przygotowaniu merytorycznym nauczyciela.

W przedstawionej tabeli dokonano próby uwzględnienia właściwości psychofizycznego rozwoju dziecka w postępowaniu metodycznym nauczyciela klasy I na przykładzie wybranych ogniw wprowadzenia litery.

Cechy rozwojowe ucznia kl. I	Czynności metodyczne nauczyciela
<p>Rozwój fizyczny i motoryczny (6-7 r. ż.)⁵</p> <ul style="list-style-type: none"> – wzmocnienie kośćca i muskulatury – doskonalenie się ruchów narządowych – całkowita swoboda ruchów mięśni – automatyzacja ruchów – odwaga i wytrzymałość nerwowa – dynamiczny rozwój funkcjonalny układu nerwowego 	<ul style="list-style-type: none"> – ćwiczenia krótkie, zróżnicowane, z zastosowaniem zadań angażujących ruch – ćwiczenia koordynacji słuchowo-wzrokowo-ruchowej – ćwiczenia rozwijające drobne mięśnie palców jako przygotowanie do pisania

⁴ M. Przetacznikowa, *Wiek przedszkolny*, [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, pod red. M. Żebrowskiej, Warszawa 1977, s. 417.

⁵ Tamże, s. 419-424.

Z teorii

Procesy poznawcze (6-7 r. ż.)⁶

a) wrażenia i spostrzeżenia

- wzrost ostrości wzroku
- zwiększenie wrażliwości słuchowej
- rozwój poczucia rytmu
- koordynacja czynności motorycznych i perceptywnych
- tendencja do „uprzedmiotowienia” abstrakcyjnych kształtów
- trudności w określaniu stosunków przestrzennych
- zdolność do wykonywania czynności celowych

b) uwaga, wyobraźnia, pamięć

- zaczątki uwagi dowolnej
- wyobraźnia dowolna
- rozróżnianie świata realnego i fikcyjnego
- zaczątki pamięci dowolnej
- słaba pamięć słowno-logiczna

c) mowa

- dość sprawne zastosowanie reguł fonetycznych i gramatycznych języka
- płynne wypowiedzi w tzw. mowie potocznej
- mowa jest wiązana
- znaczący wpływ środowiska na poziom słownictwa dziecka

d) myślenie

- konkretno-wyobrażeniowe (dominujące)

▶ rozróżnianie odcieni barwnych

▶ wyklaskiwanie sylab

▶ kształcenie umiejętności reprodukcji elementów literopodobnych

▶ czynnościom pisania liter towarzyszy tzw. „opowiastka” (w budowie np. litery „T” dzieci wyróżniają „daszek”)

▶ rozmieszczenie zapisu na przestrzeni pół liniatury (pole: górne, środkowe, dolne)

▶ zastosowanie zróżnicowanych form aktywności dziecięcej: zabawa, nauka, praca, twórczość artystyczna

▶ w zestaw ogniw cyklu pracy nad wprowadzeniem litery powinny być włączone liczne, kilkuminutowe ćwiczenia ruchowe, muzyczne

▶ zadania plastyczno-techniczne

▶ zapamiętywanie wzorów pisma

▶ stosowanie materiału obrazowego, zadania aktywizujące czynności ruchowe i manipulacyjne o zabarwieniu emocjonalnym (np. z wykorzystaniem współzawodnictwa)

▶ czytanie wyrazów, zdań, krótkich tekstów

▶ wypowiedzi wielozdaniowe

▶ bogacenie słownictwa

▶ wykorzystanie środków dydaktycznych

<p>Rozwój emocjonalny⁷</p> <ul style="list-style-type: none"> – reakcje strachu ustępują miejsca wyobraźni – zwiększa się zdolność do opanowania zachowań agresywnych 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ dążenie do opanowania negatywnych emocji w obliczu niepowodzeń
<p>Rozwój społeczno-moralny</p> <ul style="list-style-type: none"> – nasilenie kontaktów z rówieśnikami – faza konformizmu⁸ w stadium heteronomii moralnej 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ wprowadzenie zadań zespołowych i współzawodnictwa ▶ postawa społeczno-moralna jako wzór do naśladowania dla dziecka

Wymienione w tabeli „poszczególne sfery rozwoju przenikają się i wzajemnie warunkują”⁹, a rozwijanie funkcji poznawczych stanowi jeden z naczelných celów edukacyjnych. Proces dydaktyczny w zakresie edukacji polonistycznej klas I-III odbywa się równolegle z realizacją zadań wychowawczych. Na kanwie tematyki programowej dokonuje się rozwój społeczny i moralny ucznia. Niezbędne staje się zatem przybliżenie charakterystyki faz rozwoju moralnego. Ujęcie przebiegu tego procesu w ramy wiekowe, powołując się na klasyfikację H. Muszyńskiego¹⁰, ułatwia nauczycielowi ocenę postępowania ucznia niezbędną w procesie wychowania. Autor owego zestawienia umieszcza ucznia klas I-III w fazie konformizmu stadium heteronomii moralnej. Wbrew pozorom dziecko oczekuje od nauczyciela przykładu, chętnie naśladuje swego wychowawcę, który jest w tym okresie największym autorytetem. Przekazane uczniowi normy ulegają z czasem interioryzacji, ale osiągnięcie tego celu wymaga zamierzonych, systematycznych działań. Jedność oddziaływań rodziny i szkoły na płaszczyźnie dydaktyczno-wychowawczej prowadzi do osiągnięcia sukcesów szkolnych. Realizacja podstawowych celów w zakresie edukacji polonistycznej na etapie nauki czytania i pisania niejednokrotnie nastrocza wielu trudności, których doświadczają m.in. dzieci dyslektyczne. Warto zatem skorzystać z rad, które przedstawia

⁷ Tamże, s. 492.

⁸ H. Muszyński, *Rozwój moralny*, Warszawa 1987, s. 56.

⁹ A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*, Warszawa 2011, s. 145.

¹⁰ H. Muszyński, *Rozwój moralny*, dz. cyt., s. 55.

Z teorii

J. Baran¹¹ w ramach określenia powinności nauczyciela, rodziców, terapeuty, a wśród nich na czołowe miejsce wysuwa wczesne i celne diagnozowanie.

Zjawisko akceleracji rozwoju szansą dla intensyfikacji procesu edukacyjnego

Nazbyt często przedstawiciele środowisk, które określają się opinio-twórczymi, próbują przekonać odbiorców swoich poglądów, przede wszystkim rodziców, że nie zmienia się istota rozwoju człowieka na przestrzeni lat. Nie znajdują zatem uzasadnienia dla rozpoczęcia nauki szkolnej w szóstym roku życia.

Tymczasem potwierdzenie dla opinii zaprzeczających przedstawionemu wyżej stanowisku należy upatrywać w rosnącym tempie rozwoju młodego pokolenia, które przeważnie występuje w krajach o wysokim standardzie materialnym, a obecnie pojawia się w państwach rozwijających się.

Na przestrzeni kilkudziesięciu czy nawet stu lat obserwuje się zjawisko przyspieszonego rozwoju dzieci i młodzieży, zwane akceleracją.

Odnosząc się do definicji zawartej w *Encyklopedii Powszechnej*, jest to inaczej trend sekularny, co oznacza „szybszy rozwój kolejnych pokoleń wyrażający się wcześniejszym osiągnięciem określonych poziomów rozwoju w przypadku młodszych generacji, a najczęściej obserwuje się w dziedzinie rozwoju fizycznego i dojrzewania biologicznego; ma charakter powszechny i ponadkulturowy”¹².

Doniosłą rolę zjawiska akceleracji dostrzega również L. Wołoszynowa¹³. Warto zwrócić uwagę, że problem został podjęty w aspekcie dojrzałości szkolnej. Już w latach 70. znajdujemy odniesienie do zróżnicowanych poglądów na ten temat ukształtowanych w innych krajach, kiedy to linia podziału między okresem przedszkolnym a szkolnym zaznacza się wahaniem w obrębie dwóch lat życia.

Jednak istotę wpływu na karierę szkolną dziecka upatruje się najczęściej w środowisku rodzinnym i zabiegach dydaktyczno-wychowawczych szkoły. Nauczycieli interesuje z pewnością najbardziej ujęcie społeczne i pedagogiczne zjawiska, gdyż „to narzuca konieczność rewizji programów szkolnych”¹⁴, a w szczególności dotyczy wieku rozpoczynania nauki szkolnej.

Przyspieszenie rozwoju dzieci i młodzieży następuje również na skutek dużego wpływu środków masowego oddziaływania. Powszechny dostęp do treści pochodzących z całego świata za pośrednictwem mass

¹¹ J. Baran, *Co robić, żeby dziecko sprawniej czytało i pisało, a dorosły przetrwał. Opracowanie dla terapeutów i rodziców*, Gdańsk 2009, s. 34-36.

¹² M. Olejnik, D. Kozina, *Psychologia*, [w:] *Encyklopedia Powszechna*, t. 1, Kraków 2002, s. 55.

¹³ L. Wołoszynowa, *Młodszy wiek szkolny*, [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, dz. cyt., s. 523.

¹⁴ Z. Bartkowiak, *Biomedyczne podstawy rozwoju i wychowania*, cz. I, Warszawa 1981, s. 39.

mediów, przyspieszony rytm dnia codziennego, łatwość przemieszczania się do różnych miejsc na Ziemi mają bezsporny wpływ na szybszy i pełniejszy rozwój dziecka.

„Zmiany psychologiczne u dzieci między 6. i 7. rokiem życia można interpretować także jako odbicie ewolucji gatunku ludzkiego”¹⁵.

Zarówno rodzice, jak i nauczyciele nie zawsze rozumieją i akceptują fakt przyspieszenia rozwoju. Niektóre zachowania odbierane są z niechęcią, a niekiedy spotykają się nawet z represją. Wobec takiego stanu rzeczy niezbędne staje się zaznajamianie rodziców i opiekunów ze specyfiką poszczególnych okresów rozwojowych z zaznaczeniem zjawiska akceleracji¹⁶.

W kontekście opisywanego zjawiska należy wspomnieć o różnicach rozwojowych i indywidualnych. Niech zatem „nikogo nie dziwi, że informacje o wieku pojawiania się poszczególnych osiągnięć rozwojowych są zwykle podawane jako dane przybliżone”¹⁷.

Naczelna funkcja edukacji polonistycznej w procesie integracji

Naczelnym celem edukacji polonistycznej jest dążenie do ukształtowania zdolności i sprawności posługiwania się językiem ojczystym w mowie i piśmie. Istotną i niejako towarzyszącą rolę przypisuje się nauce o języku, niezbędnej, by móc rozwijać zainteresowania słowem jako środkiem komunikacji międzyludzkiej. Zakres tych działań: zamierzonych i planowych dotyczy zagadnień słownikowych oraz całokształtu systemu gramatycznego, który obejmuje fonologię, morfologię, składnię.

Język polski daje ogromne możliwości wychowawcze. Małe dziecko przyjmuje treści o charakterze społeczno-moralnym już w elementarzu. Od krótkiego opowiadania do większego tekstu bajki, baśni, wiersza, legendy uczy się rozróżniania dobra i zła. W celowo dobranych treściach zakodowana jest jakaś idea: patriotyczna bądź po prostu praktyczna, np. sposób zachowania się na ulicy. Przekazu o nasyceniu wychowawczym poszukujemy w literaturze, a kwestie gramatyczne i ortograficzne rozpatrywane są na podstawie specjalnie dobranego materiału. Takie ćwiczenia zwykle poprzedza analiza, która odbywa się przy udziale pytań kierujących.

W procesie nauczania występują dwie składowe: wiedza i metoda. Metodyka jest nierozłącznie powiązana z każdym działem edukacji polonistycznej. Do odpowiednich treści należy dostosować metodę, którą wyznacza cel wytyczony w toku prowadzenia zajęć.

¹⁵ B. Spock, *Dziecko. Pielęgnowanie i wychowanie*, Warszawa 1979, s. 452.

¹⁶ W. Panek, *Akceleracja rozwoju psychicznego i społecznego dzieci i młodzieży*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, pod red. W. Pomykały, Warszawa 1993, s. 17.

¹⁷ A. Matczak, *Różnice indywidualne w rozwoju psychicznym*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*, pod red. B. Harwas-Napierały, J. Trempały, Warszawa 2010, s.179.

Z teorii

Realizacja wszelkich zagadnień odbywa się w odniesieniu do podstawy programowej, jednak nauczyciele czasem zapominają, by zająć wobec zawartych treści postawę twórczą. W obliczu naczelnego zadania nauczania i wychowania, jakim jest rozwijanie osobowości dziecka, należy zachować swoistą plastyczność w postępowaniu edukacyjnym. W trosce o wysoki poziom rozwoju umysłowego, psychicznego i fizycznego ucznia trzeba pamiętać o indywidualizacji, której realizacja stwarza pewne kłopoty w przepełnionych klasach, ale gwarantuje uczniowi sukces. Dostrzeganie problemów każdego dziecka oddzielnie odbywa się na tle pracy z zespołem klasowym, przy wykorzystaniu autentycznej i zaangażowanej postawy rodziców. Zespół klasowy należy zorganizować, zachowując pewną odrębność, co zwykle nazywamy „życiem klasy”. Składa się na to symbol zespołu (np. „Skrzaty”), piosenka klasy, ustanowienie i podtrzymywanie tradycji (np. składanie życzeń solenizantom). Doskonale wiemy, jak wspólne wycieczki i spotkania (np. wigilijne) integrują grupę. Utrwalenie życia klasy za pomocą kroniki centralizuje zespół, z upływem czasu przywołuje wspomnienia zapisane i sfotografowane. Coraz częściej uczniowie decydują się na redagowanie pisemek klasowych. Ich powstawanie skłania do wysiłku intelektualnego, zmusza do nawiązywania kontaktów koleżeńskich, przynosi radość tworzenia.

Poprzez komunikację międzyludzką i językową te wymienione z pozoru wydawałoby się „rzeczy drobne” mają swoją wagę. Działaniom tym przewodniczy najważniejsza dla małego człowieka osoba – nauczyciel.

Tylko szkoła ze wszystkich instytucji w społeczeństwie gromadzi w swoich „murach” ludzi specjalnie wybranych. To jedyna placówka, która posiada wykształconą kadrę, program, plany. Tylko ona stawia sobie cele dydaktyczne i wychowawcze rzutujące daleko w przyszłość, które mają budować osobowość dziecka. Warto zatem przywrócić gronu nauczycielskiemu wiarę w sukces, gdyż nazbyt często niestety słyszymy o obniżeniu rangi tego szczególnego zawodu. Któż bowiem kształtuje dziecko jako członka społeczeństwa, przyszłego pracownika, obywatela narodu?

W przebiegu procesu nauczania i wychowania na poziomie edukacji wczesnoszkolnej powinna istnieć integracja formalna i faktyczna. Jej obecność wyznacza specyfika psychofizycznego rozwoju ucznia.

Na płaszczyźnie integracji procesu kształcenia zaznaczają się dwa cykle. Jeden zmierza do niwelowania granic pomiędzy płaszczyznami edukacyjnymi i prowadzi do kształtowania w świadomości dziecka scalonego, jednolitego obrazu świata, drugi zaś polega na łączeniu treści pokrewnych wokół wspólnego tematu. Dla odróżnienia integracji wybiórczej od całościowej nazywana jest nauczaniem skorelowanym.

Korelacja może przyjmować zróżnicowane formy, które są warunkowane celami dydaktycznymi i wychowawczymi. Uwzględniając przewodnią rolę edukacji polonistycznej w procesie edukacji, można posłużyć się celowo dobranymi przykładami. I tak łączenie treści w obrębie jednego przedmiotu nosi nazwę korelacji wewnątrzprzedmiotowej. Dochodzi tu do zastosowania ćwiczeń typowych wyłącznie dla edukacji polonistycznej, a więc mówienia, czytania, pisania.

Jeśli nauczyciel zechce wykorzystać zagadnienia z różnych dziedzin nauki, stosuje wówczas korelację międzyprzedmiotową. Przypisując językowi ojczystemu rolę wiodącą, może np. zastosować ćwiczenia redakcyjne na bazie obserwacji poczynionych w czasie wycieczki do parku. Konsekwencją takich działań mogą być zadania z zakresu edukacji muzycznej czy też plastycznej. W odniesieniu do wybranego przykładu mówimy o łączeniu aż czterech rodzajów edukacji: polonistycznej, środowiskowej, muzycznej i plastycznej.

Pożądanym sposobem działania w przypadku wprowadzania nowych treści jest zastosowanie korelacji asynchronicznej, kiedy to można czerpać z zasobu wiedzy już poznanej.

Z kolei obecność bloków tematycznych w klasach początkowych nasuwa konieczność łączenia treści bezpośrednio z sobą związanych (np. ustny opis pisanki łączymy z malowaniem wydmuszek, poznając przy tym zwyczaje świąteczne).

Zastosowanie w praktyce szkolnej wymienionych zasad sprawi, że u dziecka pojawi się i ukształtuje poczucie jedności z otaczającym je światem.

Procedury wprowadzania litery

Obecnie nauczyciele mają swobodę wyboru elementarza dla klasy I. Ta pozorna dowolność może sprawiać pewne trudności szczególnie tym, którzy rozpoczynają pracę pedagogiczną. Dobór pierwszej książki dla ucznia, której zwykle towarzyszą inne jednostki wydawnicze w postaci ćwiczeńówek czy też zestawów do wycinania, powinien być przemyślany. Należy tu uwzględnić środowisko uczniów, specyficzne cechy każdego dziecka określane na podstawie informacji z przedszkola (np. dzieci z deficytami rozwojowymi) i doświadczenie nauczyciela. Dodatkowej trudności nastroczają zespoły klasowe złożone z dzieci sześć- i siedmioletnich. Problem dotyczy zróżnicowanego poziomu umiejętności czytania. W obliczu takiej sytuacji proponuje się wybór elementarzy, w których uwzględniono wielopoziomą naukę czytania.

Niezależnie od doboru elementarza nauczyciele zwykle wprowadzają litery tzw. „równym frontem”. Przydatne wydaje się zatem przypomnienie podstawowych kroków, które prowadzą do opanowania sztuki czytania

Z teorii

i pisania. Generalnie ten proces przebiega w trakcie trzech etapów: przed-elementarzewego (przygotowanie do czytania i pisania), elementarzewego (wprowadzenie liter) i poelementarzewego (utrwalenie znajomości poznanych liter i praca z dłuższym tekstem).

Decyzja o długości trwania poszczególnych rozdziałów w nauce czytania i pisania zależy od nauczyciela. Umiejętność rozpoznawania możliwości uczniów pozwoli z powodzeniem regulować tempo pracy na lekcji i w ciągu całego roku szkolnego. Obowiązuje tu prosta i logiczna zasada: im niższy poziom możliwości i umiejętności dziecka, tym dłuższy powinien być okres przygotowawczy przed wprowadzeniem litery.

Warto przypomnieć, że zaznajomienie z nowymi znakami odbywa się zawsze na podstawie wyrazu. Najczęściej pochodzi on z elementarza (ze strony podstawowej), ale nauczyciel może samodzielnie dokonać innego wyboru.

Wyraz podstawowy powinien spełniać następujące warunki:

- musi być bliski dzieciom (zgodnie z zasadą „od tego, co bliższe dziecku, do tego, co dalsze”),
- najczęściej wyraz podstawowy jest rzeczownikiem pospolitym,
- powinien być łatwy do podziału na głoski i sylaby (należy unikać zespołów spółgłoskowych, np. w wyrazie „wilk”),
- wyraz powinien być krótki,
- pozostałe litery, poza aktualnie wprowadzaną, powinny być dzieciom znane,
- najlepiej, jeśli nowa głoska (litera) znajduje się w nagłosie.

Sprawdzone przykłady metodycznego postępowania w cyklu pracy nad wprowadzeniem litery znaleźć można w przewodnikach R. Więckowskiego¹⁸ czy też materiałach do książki *Razem w szkole*¹⁹. Odwołując się do wybranych ogniw, warto przypomnieć przebieg tego kluczowego dla wczesnej edukacji procesu.

W czasie jednej jednostki metodycznej w klasie I dzieci powinny poznać cztery znaki graficzne wprowadzanej litery: małą i wielką drukowaną oraz małą i wielką pisaną. Ukoronowaniem dzieła jest zastosowanie poznanego znaku w wyrazie.

¹⁸ Przewodnik metodyczny do nauczania języka polskiego w klasie I, pod red. R. Więckowskiego, Warszawa 1978, s. 48-50.

¹⁹ J. Brzózka, K. Harmak, K. Izbińska, A. Jasiocha, W. Went, *Razem w szkole. Klasa 1. Edukacja wczesnoszkolna. Przewodnik metodyczny ze scenariuszami zajęć*, Warszawa 2009, s. 12-13.

Wprowadzenie litery –

tok metodycznego postępowania z uwzględnieniem integracji wewnątrzprzedmiotowej i międzyprzedmiotowej

- Ćwiczenie koordynacji wzrokowej, słuchowej, ruchowej z zastosowaniem zadań angażujących mięśnie palców celem przygotowania do nauki pisania.

Przykład zadania: Dzieci wstają z ławek na dźwięk tamburyna; klaszczą na sygnał barwny (czerwone koło); obracają w palcach baloniki, gdy nauczyciel pokazuje niebieskie koło; następnie utrzymują w powietrzu lekkie, małe balony (ćwiczenie oddechowe).

- Stworzenie sytuacji, w której występuje wyraz podstawowy. Pretekstem do pojawienia się tego słowa może być: film, audycja radiowa, pokaz przedmiotu lub obrazka.

- Zapowiedź tematu zajęć lekcyjnych oraz podanie celów dydaktycznych i wychowawczych.

- Uczniowskie propozycje innych wyrazów z poznaną głoską. W tym ogniwie proponuje się różne modyfikacje zadania. W celu wykorzystania edukacji matematycznej uczniowie proponują wyrazy, w których nowa głoska zajmuje drugie miejsce w wyrazie bądź jest na trzeciej pozycji od końca itp.

- Jeśli w klasie znajdują się dzieci siedmioletnie, które w przedszkolu poznały znaki drukowane, następuje podpisanie obrazka literami z rozsypanki wyrazowej. Zadanie może być wykonane na dwóch poziomach:

I – rozsypanka tylko z liter składowych wyrazów,

II – szukanie właściwych liter spośród wielu innych.

- Tworzenie modelu wyrazu z kartoników białych (tyle „okienek”, ile głosek).

- Budowa schematu wyrazu z wyodrębnieniem samogłosek i spółgłosek. Uzasadnienie kwalifikacji: długotrwałe wymawianie głoski „u” ułatwi zaliczenie jej do samogłosek.

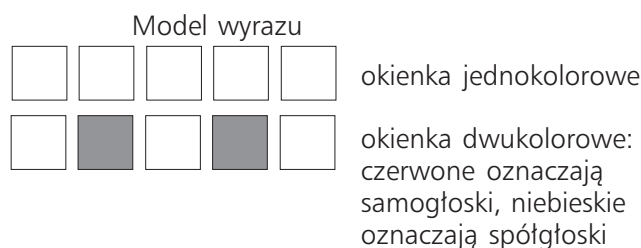
- Na tym etapie wprowadzenia litery pojawią się na tablicy następujące pomoce:

Ilustracja do
wyrazu
podstawowego

Napis z liter drukowanych

Napis z liter pisanych

Z teorii

Wyszukiwanie podobieństw i różnic w zapisie literami pisanymi i drukowanymi, ze zwróceniem uwagi na połączenia w wyrazach pisanych.

- Wyróżnienie nowej głoski.
- Nauka pisania.

Pokaz sposobu pisania litery małej i wielkiej (bez liniatury) w celu zapoznania z jej strukturą i kierunkiem kreślenia. Pierwsze pisanie przez nauczyciela powinno być uzupełnione komentarzem dotyczącym nazw elementów pisma, np. l ► laska, o ► owal, ą ► haczyk, r ► węzełek.

Drugie pisanie przez nauczyciela ma na celu zapoznanie z rozmieszczeniem litery w liniaturze, zarówno na liniach cienkich i grubych, jak i w obrębie pól: górnym, środkowym, dolnym.

W czasie demonstrowania sposobu pisania nauczyciel powinien posługiwać się właściwym nazewnictwem.

- Próbne pisanie przez dzieci poznanych liter:
 - w powietrzu,
 - kredą na tabliczkach przeznaczonych do pracy indywidualnej dla każdego dziecka.

Zadaniem z pogranicza edukacji plastycznej może być przedstawienie rysunków, których nazwy zawierają poznaną literę/głoskę.

Zaleca się ćwiczenie kształcące umiejętność posługiwania się pędzlem poprzez pisanie liter na dużych arkuszach papieru. Dzieci wykonują zadanie w ramach pracy grupowej, co sprzyja integracji zespołu, pomaga też wspólnie podejmować decyzje.

Bardzo lubianym przez małe dzieci zadaniem jest pisanie kredą na asfalcie. Ćwiczeniom w doskonaleniu pisma i pisania mogą towarzyszyć konkursy plastyczne.

- próbne pisanie na makulaturze z użyciem dowolnego narzędzia pisarskiego w celu zwiększenia swobody ruchów ręki,
- pisanie nowej litery (małej i wielkiej) po śladzie, na dużym arkuszu,

– pisanie w ćwiczeniach elementarзовych, najpierw po śladzie, z respektowaniem kierunku pisania liter zaznaczonego za pomocą kolorowej strzałki (najczęściej czerwonej).

- Pisanie nowej litery w zeszytach.

Ułatwieniem dla uczniów i nauczycieli jest pojawienie się na rynku zeszytów z zaznaczoną liniaturą w trzech kolorach: niebieski – pole górne, czerwony – pole środkowe, żółty – pole dolne. Kolorystyczne rozróżnienie ułatwia pisanie na etapie przygotowawczym oraz w początkowej fazie wprowadzania liter, jednak nauczyciel nie powinien zbyt długo stosować takiego uproszczenia.

W zeszytach dzieci piszą na przemian małą i wielką literę, którą aktualnie poznały na lekcji. Proponuje się powrót do zamieszczania rysunków, które obrazują wyraz podstawowy w wykonaniu dzieci. Z powodu pojawienia się w sprzedaży stempelków z obrazkami porzucono ten kształcący sposób postępowania.

- Pisanie wyrazu z nową literą.

● Układanie i zapisywanie na tablicy i w zeszytach prostych zdań zawierających poznaną literę.

Na płaszczyźnie edukacji polonistycznej dokonuje się rozwój i doskonalenie języka ojczystego. Jego doniosła rola polega na tym, że jest on podstawowym środkiem poznania, a także nośnikiem wartości i postaw. Od umiejętności w zakresie języka polskiego zależy bowiem zdobywanie wiedzy i rozwijanie zdolności oraz zainteresowań. W toku przedstawionych rozważań uwaga została skupiona na opanowaniu techniki czytania i pisania, która gwarantuje poznanie różnorodnych informacji. Edukacja polonistyczna ogniskuje wszelkie treści, dlatego odgrywa przewodnią rolę w procesie edukacyjnym.

Bibliografia

Baran J., *Co robić, żeby dziecko sprawniej czytało i pisało, a dorosły przetrwał. Opracowanie dla terapeutów i rodziców*, Wydawnictwo HARMONIA, Gdańsk 2009.

Bartkowiak Z., *Biomedyczne podstawy rozwoju i wychowania*, cz. I, WSiP, Warszawa 1981.

Brzózka J., Harmak K., Izbińska K., Jasiocha A., Went W., *Razem w szkole. Klasa 1. Edukacja wczesnoszkolna. Przewodnik metodyczny ze scenariuszami zajęć*, WSiP, Warszawa 2009.

Z teorii

Klim-Klimaszewska A., *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2011.

Matczak A., *Różnice indywidualne w rozwoju psychicznym*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*, pod red. B. Harwas-Napierały, J. Trempały, PWN, Warszawa 2010.

Muszyński H., *Rozwój moralny*, WSiP, Warszawa 1987.

Okoń W., *Zarys dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1969, PZWS.

Olejniki M., Kozina D., *Psychologia*, [w:] *Encyklopedia Powszechna, t. 1.*, Wydawnictwo Ryszard Kluszczyński, Kraków 2002.

Panek W., *Akceleracja rozwoju psychicznego i społecznego dzieci i młodzieży*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, pod red. W. Pomykały, Fundacja Innowacyjna, Warszawa 1993.

Przetacznikowa M., *Wiek przedszkolny*, [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, pod red. M. Żebrowskiej, PWN, Warszawa 1977.

Rozporządzenie MEN z dn. 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. 2009/4/17), załącznik nr 2.

Spock B., *Dziecko. Pielęgnowanie i wychowanie*, PZWL, Warszawa 1979.

Przewodnik metodyczny do nauczania języka polskiego w klasie I, pod red. R. Więckowskiego, WSiP, Warszawa 1978.

Wołoszynowa L., *Młodszy wiek szkolny*, [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, pod red. M. Żebrowskiej, PWN, Warszawa 1977.

Streszczenie

Rozważania zawarte w artykule odnoszą się do zmian, jakie proponuje reforma oświatowa w kwestii obniżenia progu szkolnego. W odniesieniu do właściwości rozwojowych dziecka wstępującego do klasy I dokonano próby poszukiwania argumentów popierających tę kontrowersyjną decyzję. Szansę dla intensyfikacji procesu nauczania upatruje się m.in. w zjawisku akceleracji, nazbyt często pomijanym przez rodziców i nauczycieli. W zestawieniu tabelarycznym uwzględnione zostały typowe cechy ucznia wkraczającego w proces nauczania w kontekście nauki czytania i pisania. Wiodąca i integrująca rola przypada edukacji polonistycznej, która jest nośnikiem wszelkich treści na płaszczyznach edukacyjnych. W dążeniu do optymalizacji działań edukacyjnych przedstawiono ogniwo cyklu pracy nad wprowadzeniem litery z uwzględnieniem integracji wewnątrzprzedmiotowej i międzyprzedmiotowej. Znacząca rola została przypisana zabawie, która łągodzi przejście z przedszkola do szkolnego systemu pracy.

Słowa kluczowe: edukacja polonistyczna, czytanie, pisanie, akceleracja, reforma oświatowa, sylwetka dziecka na progu szkoły, integracja

A key role of teaching reading and writing in Polish language teaching

Summary

Deliberations contained in the article refer to changes suggested by education reform in respect of lowering educational threshold. With reference to the developmental characteristics of a child entering the first form, an attempt has been made to find arguments supporting that controversial decision. A change of teaching process intensification is seen in, inter alia, the acceleration phenomenon, too often ignored by parents and teachers. The table shows typical features of a pupil beginning his/her educational process in respect of reading and writing. Polish language teaching, which conveys all educational contents, has a key role. In order to optimize educational process, work stages devoted to the introduction of a letter have been presented taking into account individual subject and intersubject integration. A crucial role has been assigned to play in order to ease the transition from nursery school to school working system.

Key words: Polish language education, reading, writing, acceleration, educational reform, a child's profile at the school threshold, integration